

SZKOŁA PROJEKTOWANIA URBANISTYCZNEGO NA WYDZIALE ARCHITEKTURY POLITECHNIKI WARSZAWSKIEJ

JAN MACIEJ CHMIELEWSKI

STRESZCZENIE

Od początku istnienia Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej wykształcano w studentach umiejętność projektowania w skalach urbanistycznych. Szkołę takiego projektowania utworzył profesor Tadeusz Tolwiński, a rozwinęli profesorowie Kazimierz Wejchert i Hanna Adamczewska-Wejchert. Obecnie na Wydziale Architektury, zarówno na poziomie studiów inżynierskich, jak i magisterskich studenci wykonują obowiązkowo po dwa projekty urbanistyczne. Struktura organizacyjna Wydziału sprawia, że powstało w warszawskiej politechnice kilka szkół projektowania urbanistycznego. Wynika to z różnych doświadczeń zawodowych i zainteresowań naukowych kadry nauczającej. Zarówno profesorowie, jak i adiunkci w znacznym procencie czynnie uprawiają zawód urbanisty, czego dowodem jest ich członkostwo w Izbie Urbanistów. Szkoły te charakteryzują różne podejścia do zagadnień urbanistycznych, od architektonicznego po planistyczne. Zróżnicowanie sposobu nauczania wy-

musiła również konieczność kształcenia urbanistów nie tylko na kierunku Architektura i Urbanistyka, ale również na kierunku Gospodarka Przestrzenna. Na Wydziale prowadzone są także studia podyplomowe, których uczestnicy reprezentując różne zawody, mają zróżnicowane przygotowanie do tego typu projektowania. Tematy projektowe przede wszystkim dotyczą spraw aktualnie nurtujących życie zawodowe urbanistów. Wpisują się w bieżącą problematykę gospodarczą kraju, ale opierają się na optymistycznych prognozach rozwojowych. Kreatywne i wizjonerskie projekty studentów ukazują, jak mogłyby wyglądać nasze miasta gdyby pokonane zostały bariery ekonomiczne i administracyjno-organizacyjne, które w licznych przypadkach decydują o niezadawalającym ładzie przestrzennym miast polskich.

Słowa kluczowe: szkoła, projektowanie, urbanistyka, Warszawa

URBAN DESIGN SCHOOL AT FACULTY OF ARCHITECTURE, WARSAW UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

ABSTRACT

Since the beginning of the Faculty of Architecture of Warsaw University of Technology students were educated the ability to design in urban scales. This design school was initiated by professor Tadeusz Tolwiński, and later developed by Professors Kazimierz Wejchert and Hanna Adamczewska-Wejchert. Currently at the Faculty of Architecture, both at engineering studies and master's level, students compulsory carry out two urban projects. The organization structure of the Faculty made it so, that at Warsaw University of Technology arisen several schools of urban design. It results from different professional experiences and scientific interests of the teaching staff. Both professors and assistants, in a significant percentage, are active town planners, as evidenced by their membership in the Chamber of Urban Planners. These schools are characterized by different approaches to urban issues, from the architectural

to planning. Differences in the manner of teaching arise also from the need to educate not only on Architecture and Urban Planning course, but also on the Spatial Planning course. At the Faculty are also run post-graduate studies, where participants representing various professions, have diverse preparation for this type of design. Design topics primarily relate to matters currently concerning urban planners, fitting into the country's current economic issues, but are based on optimistic development forecasts. Creative and visionary students' projects show how our cities might look like if economic, administrative and organization barriers were overcome, which in many cases determine the unsatisfying spatial order of Polish cities.

Keywords: school, urban design, Warsaw

1. Urbanistyka jako specjalność naukowa i zawód

Piętnastego listopada 2015 roku minie sto lat od otwarcia Politechniki Warszawskiej, a wśród jej czterech pierwszych wydziałów - Wydziału Architektonicznego¹. Nauczaniem budowy miast w nowo utworzonej placówce zajął się Tadeusz Tołwiński, który od początku swej działalności dydaktycznej rozpoczął tworzenie warszawskiej szkoły urbanistyki. Szkoła ta dokonywała korekt w postrzeganiu problemu tworzenia godziwego środowiska zamieszkania w miastach, poczynając od ustalania zasad budowy ich idealnych modeli, ku badaniu czynników urbanistycznych, którymi dałoby się sterować konieczne przemiany przy użyciu metod planistycznych. Wyraziło się to zmianą w latach 30. XX w. nazwy kierowanego przez Tołwińskiego „Zakładu Budowy Miast” na „Zakład Urbanistyki”. Urbanistyka zaczęła być tym samym postrzegana jako nauka o miastach, budowana na doświadczeniach z realizacji planów regulacyjnych, obejmująca wszystkie zagadnienia związane z historią ich powstawania, oceną funkcjonowania, projektowania i planowania, oraz metody wyciągania wniosków z prowadzonych badań i obserwacji.

Bogate wyniki badań, analiz i doświadczeń planistyczno-projektowych opisał Tadeusz Tołwiński w trzyltomowym podręczniku „Urbanistyka”², w którym wyjaśniał narodziny kultury urbanistycznej, odkrywał prawa rządzące rozwojem miast i uczył rozumieć ich piękno. Dlatego tom pierwszy poświęcił powstawaniu miast, opisując ewolucję w kształtowaniu się ich form i kompozycji oraz analizie czynników urbanistycznych. Tom drugi odniósł do problemów rozwoju miast przełomu XIX i XX wieku zarówno w Europie, jak i Ameryce. Zwracał uwagę na wady miasta kapitalistycznego i wskazywał możliwości ich usuwania, zarysowując równocześnie zasady projektowania miast jako całościowych struktur urbanistycznych. Doświadczenia wyprowadzał profesor z prac projektowych, jakimi kierował przy tworzeniu szkicu wstępnego planu re-

gulacyjnego Warszawy w 1916 r.³ oraz ze studialnych podróży. Tom trzeci, wydany pośmiertnie, poświęcił zieleni w urbanistyce, podkreślając związki człowieka z przyrodą i możliwości kształtowania kompozycji krajobrazowych w obszarach otwartych we wszystkich skalach planistycznych. Problematyka warszawska poruszana była często w studenckich projektach urbanistycznych. Projekty te były także eksponowane na wystawie „Warszawa Przyszłości” w 1936 r. (il. 1)⁴.

Nauczanie w pierwszych latach istnienia warszawskiego Wydziału Architektury było próbą „wkraczania z projektami urbanistycznymi w dziedzinę niemal utopijną, w budowanie miast-ogrodów i różnych osiedli tego typu, by z czasem uwzględniać coraz mocniej elementy techniczne – drogi, uzbrojenie budowlane, budynki społeczne, domy mieszkalne oraz krajobraz, zielen – tworząc organiczną, wszechstronnie przemyślaną całość”⁵. Program nauczania urbanistyki na początku był jeszcze czasowo skromny. Charakteryzowały go dwa przedmioty: „Historia budowy miast” na trzecim roku i „Budowa miast współczesnych” na roku czwartym (2 godz. wykładu i 4 godz. ćwiczeń). Mimo to wykształcał on w studentach wyobraźnię twórczą, prowokując do kreowania śmiałych wizji urbanistycznych wybiegających daleko w przyszłość, zwłaszcza przy okazji wykonywanych prac dyplomowych.

2. Urbanistyka jako narzędzie w kształtowaniu przestrzeni

Szkołę urbanistyki Tołwińskiego po II wojnie rozwijali Kazimierz Wejchert i Hanna Adamczewska-Wejchert, kładąc zwłaszcza nacisk na projektowanie urbanistyczne. Konieczność odbudowy kraju ze zniszczeń wojennych zmuszała bowiem do przygotowywania planów urbanistycznych w ilościach dotąd niespotykanych, a także do wykształcenia kadr projektantów potrafiących podejmować trafne i szybkie decyzje. Wyzwaniem stała się akcja przygotowania 64 planów uproszczonych dla miast „Ziem Odzyskanych”, wykonania których podjął się

¹ Nazwa Wydział Architektury została nadana nowym statutem Politechniki w sierpniu 1916 roku.

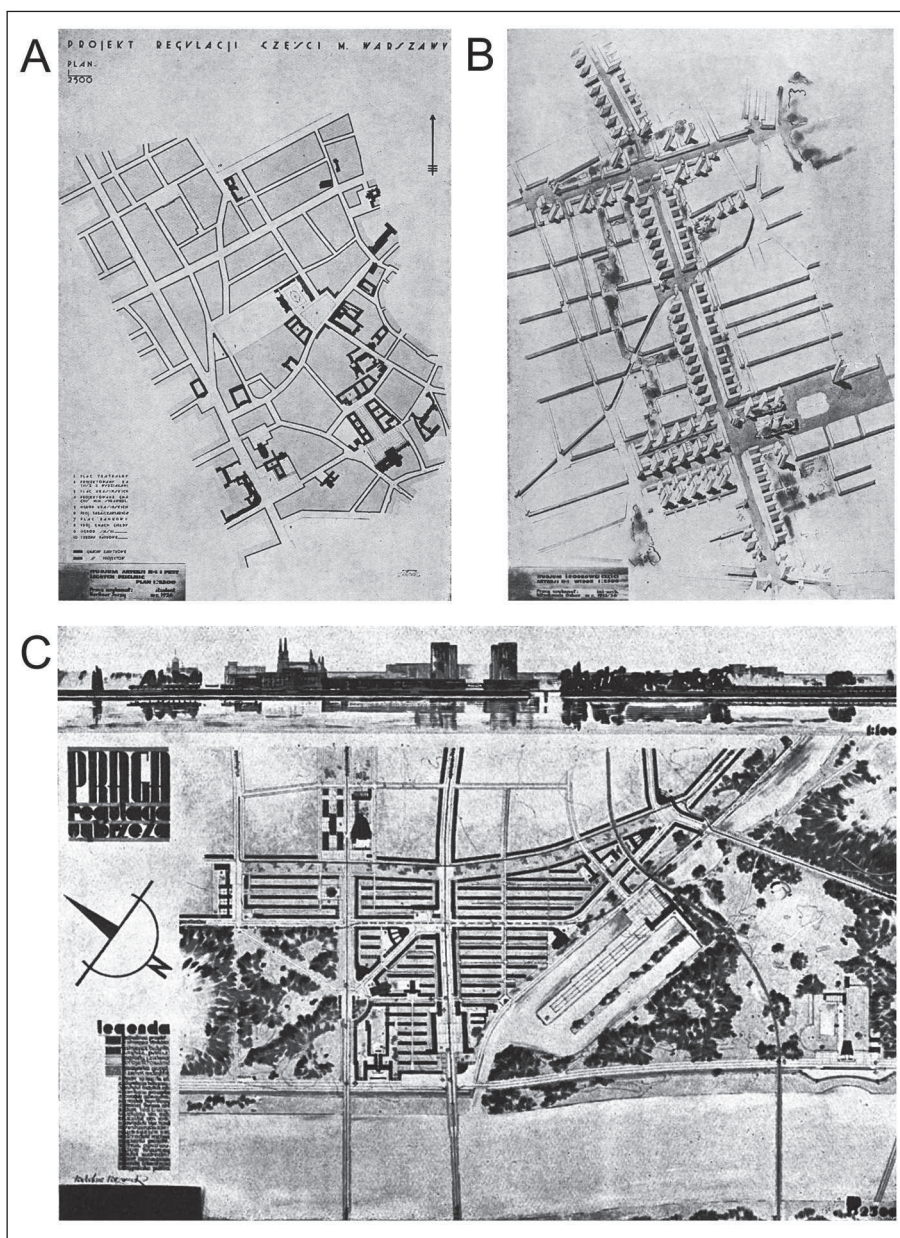
² T. Tołwiński, *Urbanistyka*, t. I i II, Wyd. Zakładu Urbanistyki PW. Warszawa 1937, t. III, PWN, Warszawa 1963.

³ T. Kotaszewicz, *Międzywojenny okres planistyczny*, w: *Atlas historyczny Warszawy*, t.II, Wyd. Stowarzyszenia Archiwum Państwowego m. st. Warszawy, Warszawa 2004. Szkic wstępny planu regulacyjnego Warszawy został opracowany przez Koło

Architektów pod kierunkiem T. Tołwińskiego i przedłożony do szerszej dyskusji w 1916 r.

⁴ *Warszawa Przyszłości*, wyd. Komitetu Wystawy „Warszawa Przyszłości”, Warszawa 1936.

⁵ K. Wejchert, *Projektowanie urbanistyczne i planowanie przestrzenne*, w: *Warszawska szkoła architektury*, PWN, Warszawa 1967.

1. Projekty i studia urbanistyczne, wykonywane dla Warszawy w okresie międzywojennym przez studentów Wydziału Architektury w ramach Katedry Urbanistyki były oparte na wytycznych szkicowego planu Warszawy z lat 1915-1919, opracowanego pod kierunkiem prof. Tadeusza Tołwińskiego. A – studium regulacji ulic w rejonie pl. Bankowego i Krasińskich, B – studium arterii N-S z koncepcją zabudowy, C – studium regulacji zagospodarowania centrum Pragi. Źródło: *Warszawa Przyszłości*, wyd. Komitetu Wystawy „Warszawa Przyszłości”, Warszawa 1936

1. Urban design and studies, prepared for Warsaw city between 1st and 2nd World War by the students from the Faculty of Architecture, Department of Urban Planning. They were based on guidelines from the draft plan of Warsaw 1915-1919, designed under the supervision of Professor Tadeusz Tołwiński. A – study of streets' regulations around the Bankowy and Krasińskich Squares, B – study of N-S transit artery, C – study of land use regulation in the centre of Praga district. Source: *Warsaw of the Future*, edit. Committee of the Exhibition “Warsaw of the Future”, Warsaw 1936

w roku akademickim 1947/1948 kierujący pracownią urbanistyczną w Katedrze Urbanistyki, młody wówczas, dr Kazimierz Wejchert. To ambitne zadanie wymagało zebrania zespołu planistów, wymyślenia metody projektowej oraz zorganizowania prac nie tylko w Warszawie, ale również w planowanych miastach. Zespół, który Wejchert utworzył do realizacji tego zadania, składał się z młodych ab-

solwentów Wydziału Architektury, mocno już zaangażowanych w pracę zawodową, również poszukujących nowych idei, uczestniczących i odnoszących sukcesy w konkursach urbanistyczno – architektonicznych. Wielu z nich równocześnie sprawdzało się w dydaktyce, przenosząc doświadczenia z praktyki projektowej do nauczania. Plany uproszczone dotyczyły przede wszystkim miast małych, a na tym polu

Wejchert już dysponował dobrym rozpoznaniem, zdobytym przy pisaniu pracy doktorskiej pt. „Miasteczko polskie jako zagadnienie urbanistyczne”⁶.

Ważnym wstępem do prac planistycznych była zawsze inwentaryzacja urbanistyczna, dzięki której poznawano stan zagospodarowania projektowanych miast i możliwości ich rozwoju. Inwentaryzacja stała się równocześnie istotnym ogniwem w dydaktyce urbanistycznej na Wydziale Architektury, uświadamiającym studentów, że w zawodzie urbanisty decyzje projektowe są zawsze uwarunkowane stanem istniejącym zabudowania i zagospodarowania terenów, a także względami kulturowymi, technicznymi, społecznymi i gospodarczymi.

Wykład „Budowa miast współczesnych” przekształcony został po wojnie w „Zasady budowy miast”, przez wzmocnienie w jego treściach zagadnień technicznych i ekonomicznych. W okresie socrealizmu, w którym zaczęto kłaść mocniejszy nacisk na formę architektury, Kazimierz Wejchert wzmocnił nauczanie urbanistyki studiami nad estetyką miasta, wprowadzając w 1952 r. wykład pt. „Elementy kompozycji urbanistycznej”, wiążący kompozycję urbanistyczną z psychologią i prawami percepcji przestrzeni, uniezależnionymi od wzorców i mód stylowych. Wykład ten następnie uzupełniony został cyklem dwugodzinnych ćwiczeń klauzurowych, które wyrabiały w studentach umiejętności szkicowej prezentacji, szybko kreowanych wizji projektowych, a także uświadamiały o bogactwie tworzywa urbanistycznego (il. 2).

W nauczaniu urbanistyki zaczęły się rysować trzy powiązane z sobą formy: wykład, ćwiczenia seminaryjne i ćwiczenia projektowe. Wiedza przekazywana na wykładach budowała podstawę teoretyczną urbanistyki, ćwiczenia seminaryjne były propedeutyką urbanistyki przybliżającą studentom aktualne problemy projektowo-planistyczne kraju, zaś ćwiczenia projektowe uczyły kreatywności i umiejętności prezentacji rozwiązań zagospodarowania i zabudowy dla różnych potrzeb rozwoju przestrzennego miast.

W roku akademickim 1955/1956 ustabilizowany został program kształcenia urbanistycznego. Rozpoczęły go na semestrze V dwugodzinne wykłady i ćwiczenia z „Historii budowy miast”, kontynuowane na sem. VI. Program nauczania tego przedmiotu

stworzył prof. Wacław Ostrowski, a następnie podjęła go i modyfikowała prof. Teresa Zarębska. Na sem. VI rozpoczynała się nauka projektowania urbanistycznego od dwugodzinnych wykładów i ćwiczeń klauzurowych z „Elementów kompozycji urbanistycznej”. Nauka urbanistyki uzupełniana była cyklem trzech, obowiązujących wszystkich studentów, ćwiczeń projektowych: na sem. VII – osiedle dla 5-8 tys. mieszkańców, na sem. VIII – ośrodek usługowy dla miasta małego lub średniej wielkości i na sem. IX – plan ogólny miasta podobnej wielkości. Projekty były prowadzone przez dwie grupy asystentów pod kierunkiem profesorów Ostrowskiego i Wejcherta. Na semestrach VII i VIII ćwiczenia projektowe były wspomagane wykładem „Zasady budowy miast”, prowadzonym przez profesorów Kazimierza Wejcherta i Hannę Adamczewską-Wejchert (il. 3).

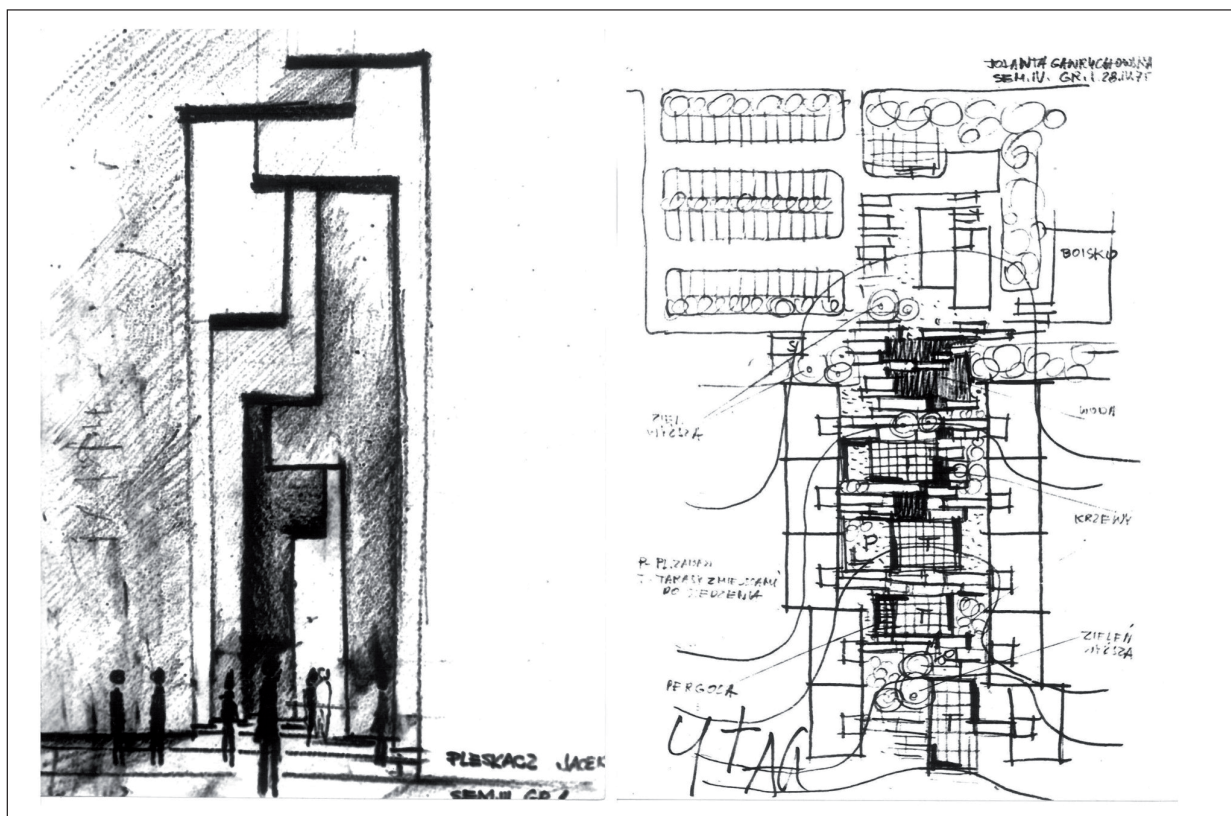
W nauczaniu projektowania urbanistycznego istotne były jego związki z projektowaniem architektonicznym. Podział na urbanistykę i architekturę traktować należało zawsze jako organizacyjno-dydaktyczne rozdzielenie nauczanych przedmiotów, albowiem zawsze podkreślano, że koncepcja architektoniczna rodzi się również z uwarunkowań urbanistycznych, a urbanistyka pozwala na osadzenie obiektu architektonicznego w kontekście otoczenia. Związki te polegały na możliwości wyprzedzającego zaznajomienia studentów z obiektami architektonicznymi, które stanowiły podstawowe tworzywo urbanistyczne. Tak więc projekt osiedla mógł być poprzedzony na sem. VI projektem budynku mieszkalnego, a projekt ośrodka usługowego projektami budynków użyteczności publicznej.

Studenci zainteresowani ukierunkowaniem pracy dyplomowej na zagadnienia urbanistyczne na ostatnim roku studiów wykonywali, pod kierunkiem wybranego promotora, projekt przeddyplomowy kontynuowany najczęściej jako dyplomowy. Promotorami z reguły byli wówczas profesorowie lub docenci, których wspomagali przy korektach dyplomowych ich asystenci. Ukierunkowanie urbanistyczne⁷ wzmacniane było dodatkowymi wykładami z takich zagadnień jak: fizjografia, inżynieria miejska, programowanie urbanistyczne, komunikacja, planowanie regionalne oraz problemy współczesnej urbanistyki (il. 4).

⁶ K. Wejchert, *Miasteczko polskie jako zagadnienie urbanistyczne*, Wyd. Ministerstwa Odbudowy, Trzaska, Evert i Michalski, Warszawa 1947.

⁷ Decyzją Rady Wydziału w 1961 r. uznano, że kształcenie architektów ma być jednolite, ale z dopuszczeniem na ostatnim roku

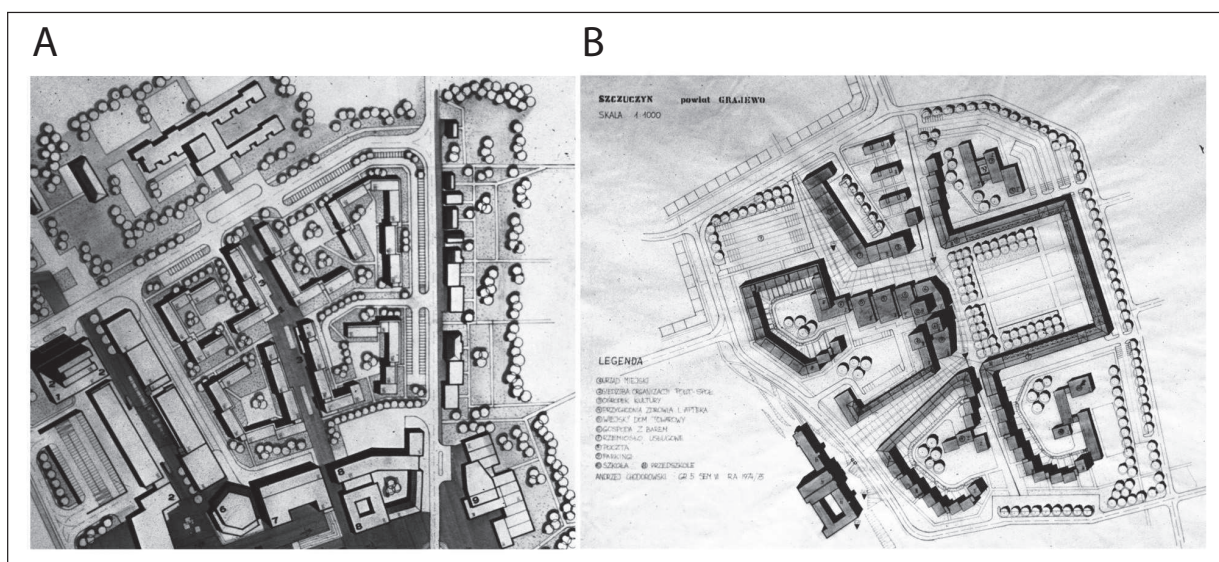
studiów kierunków „specjalizujących”, wzbogacających wiedzę studenta o specjalistyczne treści monograficzne i problemowe związane z wykonywaną pracą dyplomową.

2. Szkice klauzuruowe wykonywane na ćwiczeniach z elementów kompozycji urbanistycznej wprowadzone do programu Wydziału Architektury w latach 50. XX w. nauczyły kształtowania przestrzeni zarówno w abstrakcyjnym ujęciu, jak i dla praktycznych potrzeb.

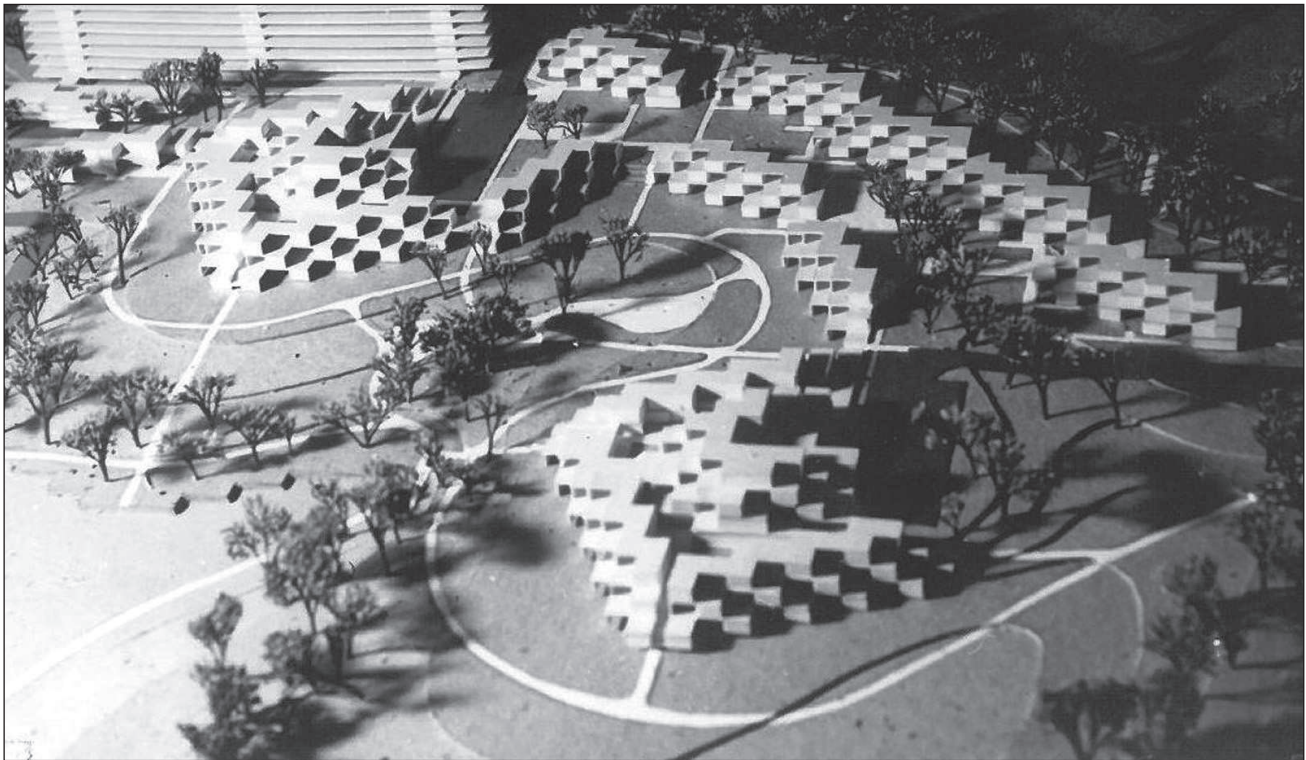
Źródło: archiwum Katedry Urbanistyki i Gospodarki Przestrzennej (dalej KUiGP)

2. Students studio works performed during the exercises of the Elements of Urban Composition introduced into the Faculty of Architecture in 1950's, taught shaping of the space both for an abstract and practical purposes. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

3. Studenckie projekty urbanistyczne wykonywane katedrze prof. K. Wejcherta na semestrach VII i VIII tematycznie wiązały się z koncepcjami przekształcania zaniedbanych małych miast polskich. Propozycje projektowe silnie nawiązywały do elementów kompozycji urbanistycznej nauczanej na sem. VI. zakładając zwykle daleko idącą wymianę istniejącej zabudowy, przy równoczesnym zachowaniu układu wnętrz urbanistycznych, ale wzbogaconych nowymi dominantami i założeniami przestrzennymi. A – zabudowa mieszkaniowa w strefie centralnej Grajewa, B – usługi centrotwórcze w centrum historycznym Szczuczyna. Źródło: archiwum KUiGP

3. Students urban designs prepared at the Chair of Professor K. Wejchert in 7th and 8th semester. All of them were thematically connected to concepts of transforming neglected Polish small towns. Concept projects were strongly connected to the Elements of Urban Composition thought in 6th semester, provided usually far-reaching replacement of existing buildings, while preserving the urban places but enriched with new landmarks and spatial layout. A – residential development in the central zone of Grajewo, B – services creating city centre in the historic core of Szczuczyn. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

4. Projekt dyplomowy z roku 1964, wykonany przez studenta Jana Macieja Chmielewskiego, pod kierunkiem prof. K. Wejcherta, wyróżniający się koncepcją kształtowania niekonwencjonalnych form tarasowej zabudowy mieszkaniowej. Źródło: archiwum własne prof. J.M. Chmielewskiego

4. Master diploma project of student Jan Maciej Chmielewski presented in 1964, supervised by Professor K. Wejchert, distinguishes with the concept of an unconventional forms of terrace housing. Source: Professor J.M. Chmielewski private archives

Ćwiczenia z projektowania urbanistycznego umacniały w studentach przekonanie, że miasto jest strukturą podatną na kształtowanie, a ponadto, że istnieje możliwość komponowania tej struktury według zasad estetycznych. Tak formowała się warszawska szkoła projektowania urbanistycznego. Powstawała ona na fundamencie doświadczeń w projektowaniu i planowaniu miast oraz zespołów urbanistycznych w Polsce, ale nawiązywała także do realizacji zagranicznych. Mocnym wsparciem tej szkoły były doświadczenia czerpane z budowy nowego miasta Tychy w konurbacji Górnośląskiej. To zadanie zostało powierzone Wejchertom w wyniku wygranego konkursu i zatwierdzonego w 1955 r. ogólnego planu zagospodarowania przestrzennego Nowego Miasta Tychy⁸.

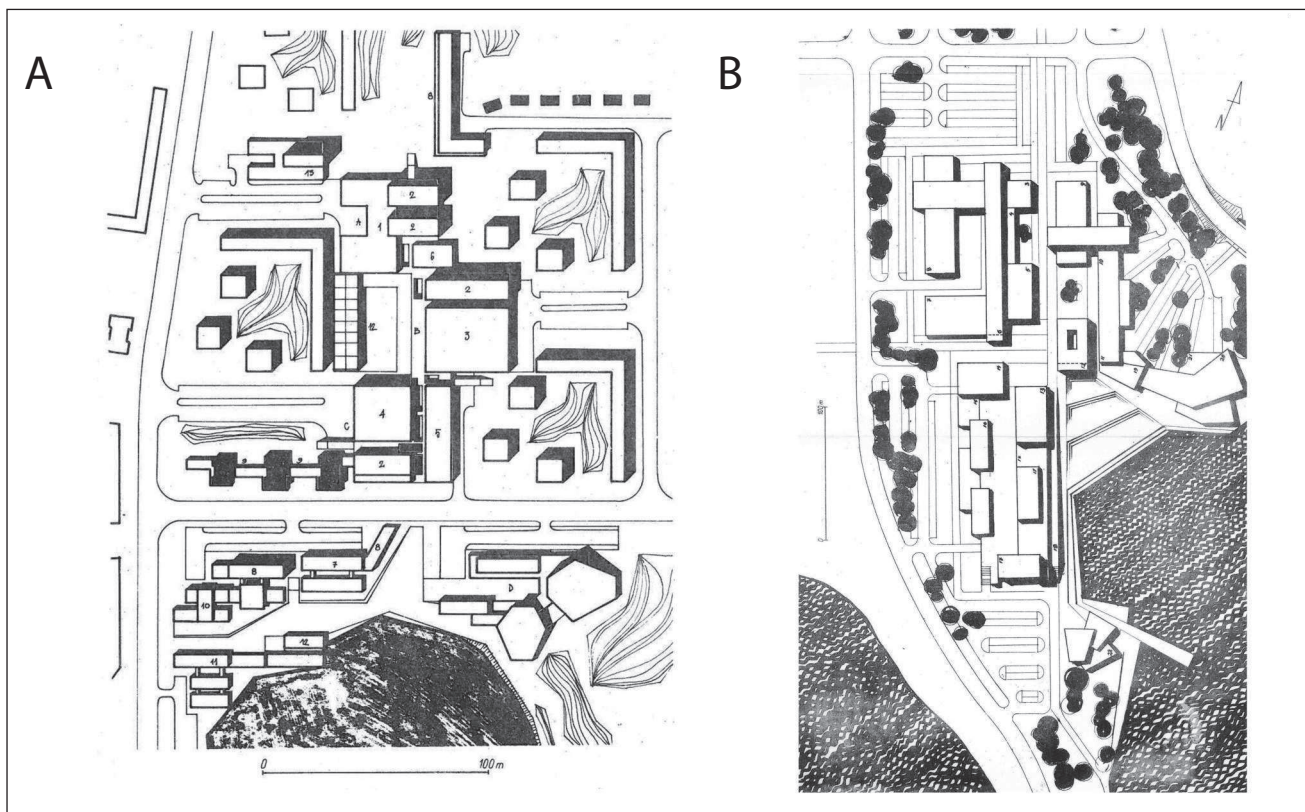
Pierwsze pięćdziesiąt lat historii Wydziału Architektury zostało udokumentowane wydawnictwem jubileuszowym, w ramach którego Kazimierz Wejchert w rozdziale „Projektowanie urbanistyczne i planowanie przestrzenne”⁹ omówił poszczególne

okresy krystalizowania się wiedzy i metod nauczania urbanistyki. Podkreślał, że programy ćwiczeń projektowych oparte są na założeniach zbliżonych do rzeczywistych, stosowanych w praktyce i dotyczą zawsze konkretnych sytuacji z miast polskich. Prace dyplomowe wykonywane z zakresu urbanistyki ilustrowały z zasady pełny zakres problematyki urbanistycznej od skali całego miasta, lub dzielnicy miasta dużego, po układ zabudowy wybranego fragmentu z wyjaśnieniem jego struktury architektonicznej i konstrukcyjnej. Dyplomy z projektowania architektonicznego często odnosiły także się do skali urbanistycznej, szczególnie jeśli dotyczyły problematyki mieszkaniowej.

Tematy z mieszkalnictwa, po okresie socrealizmu, stały się wdzięcznym polem poszukiwań sposobów kształtowania środowiska zamieszkania. W owym czasie poza uczelniami trwały prace nad normatywem mieszkaniowym, który niestety wprowadził zbyt uniwersalny model osiedla mieszkaniowego, a w następnych dziesięcioleciach wycisnął piętno

⁸ H. Adamczewska-Wejchert., K. Wejchert, *Jak powstawało miasto, monografia planowania*, Pergamon s.c., Tychy 1995.

⁹ *Warszawska szkoła architektury 1915-1965*, w 50-lecie Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, PWN, Warszawa 1967.

5. Projekty ośrodków centralnych dla miast średniej wielkości, wykonane na przełomie lat 60. i 70. XX w. w katedrze prof. K. Wejcherta miały zazwyczaj charakter zespołów usług o zadanym programie, określonym w zadaniu projektowym. Brak podkładów mapowych ilustrujących stan istniejącego zagospodarowania przesądzał o idealistycznie-modelowym charakterze rozwiązań. A – projekt studenta Jaroszewskiego wykonany pod kierunkiem mgr J.M. Chmielewskiego, B – projekt studenta Kabaca wykonany pod kierunkiem mgr J. Skrzypczaka. Źródło: J.M. Chmielewski, *Funkcjonalno przestrzenne problemy ośrodków centralnych miast małych i średnich w Polsce*, 1973

5. Design projects of the city centres for medium-size cities, prepared in 1960's and 1970's at the Chair of Professor K. Wejchert. Student's task was to design a commercial complexes with specified program. Lack of maps, illustrating the existing land use, has prejudices the idealistic-model character of the solutions. A – project by student Jaroszewski prepared under the supervision of J.M. Chmielewski, B – project by student Kabacam prepared under the supervision of M. J. Skrzypczak. Source: J.M. Chmielewski, *Functional and spatial problems centres of small and medium-sized cities in Poland*, 1973

na naszych miastach. Studenckie projekty osiedli na przełomie lat 50. i 60. XX wieku były przygotowywane z reguły dla terenów niezabudowanych. Ich zagospodarowanie nie wymagało uwzględniania istniejącej zabudowy, również nie zwracano uwagi na podziały parcelacyjne gruntów. Podstawowym uwarunkowaniem projektowania była rzeźba terenu i istniejący układ drogowy. Charakterystyczne były układy budynków sytuowanych według stron świata, w oderwaniu od układu ulicznego, w czym były bliskie rozwiązaniom osiedlowym realizowanym w praktyce. Problem prefabrykacji budowlanej i typizacji, który zdominował polskie mieszkalnictwo, nie był w projektach studenckich zauważalny. Ambitniejsi studenci raczej koncentrowali się na poszukiwaniach zindywidualizowanych form budynków mieszkalnych, nierzadko wzorując się na przykładach zagranicznych. Pojawiały się projekty

superjednostek o zmiennej wysokości, wieżowców mieszkalnych, zabudowy tarasowej i dywanowej, małych domów mieszkalnych i koncepcje różnych ich kombinacji w zestawieniach z programem usługowym.

Dużo ciekawsze rozwiązania powstawały dla ośrodków usługowych, a szczególnie, gdy ich usytuowanie wiązało się z zabudową historyczną. Przeważał model ośrodka z rozległymi, często otwartymi na krajobraz przestrzeniami publicznymi, nierzadko wyniesionymi ponad teren dla rozdzielenia ruchu samochodowego od pieszego. Ośrodki w zasadzie planowane były bez zabudowy mieszkaniowej, ale zadawany program obejmował możliwie pełny zakres usług występujących w centrach nowoczesnych miast. Pozwalało to na wzbogacanie formy zabudowy obiektami dominant w postaci ratusza, teatru, domu kultury, czy kina. Oczywiście kościołów się

A

B

6. Projekty planów ogólnych miast średniej wielkości, wykonane na przełomie lat 60. i 70. XX w. w katedrze prof. K. Wejcherta miały zazwyczaj charakter idealistyczno-modelowy. Przyczyną był brak map i danych o istniejącym stanie zagospodarowania i możliwościach rozwojowych miast. W zadaniu projektowym zakładana była docelowa liczba mieszkańców miasta i rozwojowy program jego potrzeb terenowych. A – projekt rozwoju Staszowa, B – projekt rozwoju Brodnicy. Źródło: archiwum KUiGP

6. Design of master plans of medium-size cities, prepared in 1960's and 1970's at the Chair of Professor K. Wejchert were usually of an idealistic and/or model type character. The reason was lack of maps and data, illustrating the existing land use and issues of city urban development. The student's task included: estimated future city population number and included with it program. A – Staszów city development plan, B – Brodnica city development plan. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

nie planowało, a funkcje biurowe dotyczyły tylko administracji publicznej, nieznanymi były także galerie handlowe i wielopoziomowe garaże. Problem samochodu osobowego jeszcze nie był istotny, wystarczyło zaprojektować parkingi terenowe¹⁰ (il. 5).

Największą trudnością nauczających był brak aktualnych materiałów mapowych oraz danych o rzeczywistych problemach przestrzennych miast, które były tematami prac projektowych. Studenci pracowali więc na odrysach ze starych map, często na materiałach pamiętających akcję uproszczonych planów. Prowadzona w czasie praktyk wakacyjnych inwentaryzacja urbanistyczna nie dostarczała dostatecznych materiałów dla projektów kursowych, gdyż obejmowane nią były głównie obszary historycznych centrów miejskich, a programy nauczania projektowania rzadko dotyczyły rewitalizacji zespołów zabytkowych, bowiem nie służyłyby one – jak twierdzono – pobudzeniu twórczej wyobraźni. Student w ramach materiałów wejściowych do projektowania najczęściej otrzymywał program rozwoju miasta, który był opracowywany przez zatrudnionego na Wydziale tzw. „programistę”¹¹.

Plany ogólne wykonywano zazwyczaj dla miast małych, które zamierzano rozwinąć do skali miasta średniej wielkości, tj. 30-60 tysięcy. Odrysy mapowe, na których projektowano całe miasta, wyróżniały tylko: uproszczony układ warstwic, główne drogi i sieć uliczna historycznego centrum z naniesionymi ważniejszymi budynkami zabytkowymi. Projekty cechowały się modelowym podejściem do struktury przestrzennej miasta, która była komponowana z monofunkcyjnych jednostek ozdobianych dominantami budynków usługowych. Ważny był układ sieci ulicznej i tras pieszych oraz powiązań w ciągach terenów zieleni (il. 6).

Zasady kompozycji urbanistycznej, wykładane przez Wejcherta, sprawdzały się w praktyce głównie w obszarach historycznych dzielnic, o charakterystycznej zwartej zabudowie, czytelnych przestrzeniach ulic i placów ozdobionych dominantami zabytkowych gmachów. Zasady te trudno było przełożyć i użyć dla kształtowania, zgodnego z normatywem, osiedli mieszkaniowych, w których przestrzeń była trudno wyznaczalną rozciągłością, z osadzonymi w niej wolnostojącymi budynkami, a nie układem

przestrzeni ograniczonej ścianami, podłogą i stropem, jak nauczał Wejchert, mówiąc o wnętrzach urbanistycznych jako podstawowych elementach kompozycji miejskiej. Tym cenniejsze były poszukiwania układów urbanistycznych czerpiących z bogactwa przykładów, jakie były zamieszczone w książce Wejcherta wydanej w 1974 r.¹².

3. Kadra dydaktyczna nauczająca projektowania urbanistycznego

W początkowej fazie powstawania szkoły urbanistyki prawie wszyscy nauczyciele akademicy byli praktykującymi w zawodzie architektami i urbanistami. Dopiero w roku 1964 weszło rozporządzenie o jednoetatowości kadry nauczającej na wyższych uczelniach, które pozbawiło, przede wszystkim szkolnictwo politechniczne, doświadczonych praktyków. W wyniku tych zmian odmłodziła się kadra nauczająca w zakresie projektowania urbanistycznego. Nowi asystenci, odcięci od biur projektowych i pracowni planowania przestrzennego, sprawdzali się w konkursach, odnosząc na tym polu pewne sukcesy (il. 7).

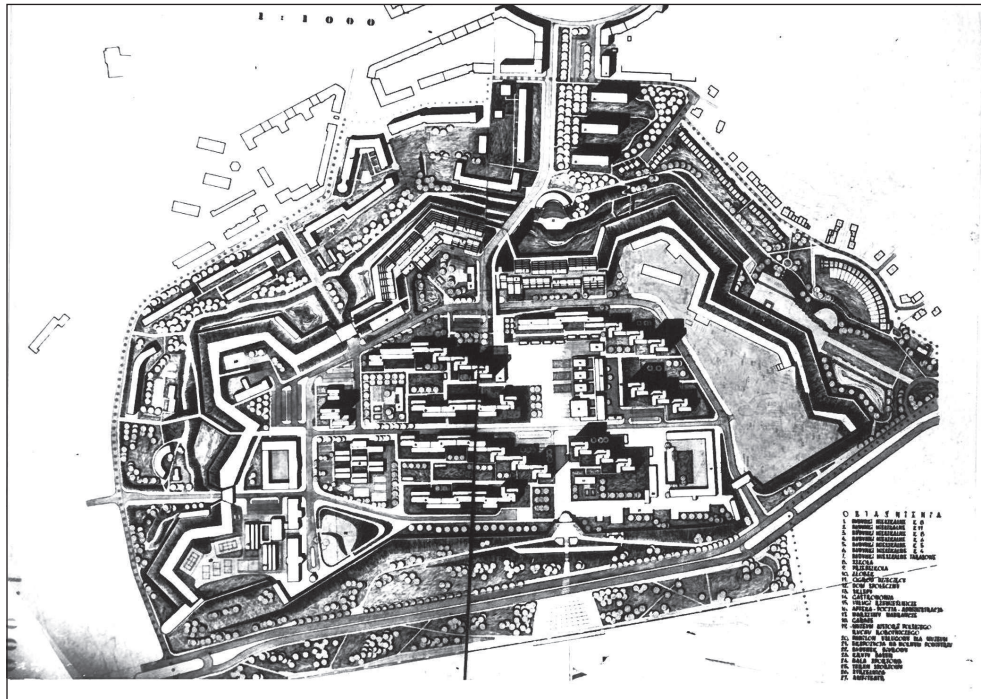
Prace projektowe i realizacyjne w Tychach były również dogodnym laboratorium, w którym mogli praktykować prawie wszyscy członkowie zespołu dydaktycznego Wejchertów. Podejmowanie wspólnych zadań z profesorami było ważną metodą kształcenia dydaktycznych i naukowych kadr urbanistycznych dla Wydziału Architektury w Warszawie (il. 8).

Nauczanie projektowania urbanistycznego w latach 60. XX w. i następnych, charakteryzujących się w Polsce Ludowej powszechnym uniformizmem i bylejąkością w kształtowaniu miast, było trudnym wyzwaniem dydaktycznym. Trzeba było wzbudzać w studentach i młodszej kadrze dydaktyków wiarę, że można lepiej budować i planować nasz kraj i jego miasta. Oparcie projektowania urbanistycznego na wiedzy o zasadach kompozycji urbanistycznej i przekonaniu, że można w skali urbanistycznej zmieniać otaczającą rzeczywistość, było zasadniczą zdobyczą warszawskiej szkoły urbanistyki. O jej walorach można było przekonać się zdobywając nagrody i wyróżnienia w organizowanych przez SARP, a tak-

¹⁰ Przegląd wykonywanych na przełomie lat 60. i 70. XX w. studenckich projektów ośrodków centralnych miast zawarty jest w skrypcie autorstwa J. M. Chmielewskiego, pt. *Funkcjonalno-przestrzenne problemy ośrodków centralnych miast małych średnich w Polsce*, wyd. PW, Warszawa 1973.

¹¹ Takim „programistą” na Wydziale Architektury PW przez wiele lat był mgr Eugeniusz Kosiacki.

¹² K. Wejchert, *Elementy kompozycji urbanistycznej*, Arkady, Warszawa 1974.

7. Praca wyróżniona w konkursie SARP z 1966 r. na projekt zagospodarowania przestrzennego terenu Cytadeli w Warszawie, autorzy: Jan Maciej Chmielewski, Krzysztof Kuraś, Andrzej Zawadzki. Źródło: archiwum własne prof. J.M. Chmielewskiego

7. Design project awarded in the competition organised by the Polish Architects' Association (SARP) in 1966 for spatial development of Warsaw's Fortress area. Authors of the project, architects: Jan Maciej Chmielewski, Krzysztof Kuraś, Andrzej Zawadzki. Source: Professor J.M. Chmielewski private archives

8. Praca wyróżniona w 1967 r. w konkursie Towarzystwa Urbanistów Polskich na koncepcję planu ogólnego Ostrołęki – miasta szybko rosnącego, opracowana przez Wejchertów przy udziale ich asystentów: Jana Macieja Chmielewskiego, Grzegorza Chodkowskiego i Hanka Molickiej. Źródło: archiwum własne prof. J.M. Chmielewskiego

8. Design project awarded in 1967 in the competition organised by the Society of Polish Town Planners (TUP) for the master plan of Ostrołęka – a fast growing city. Design project was prepared by the Wejcherts and their assistants, Jan Maciej Chmielewski, Grzegorz Chodkowski and Hanka Molicka. Source: Professor J.M. Chmielewski private archives

że Międzynarodową Unię Architektów (IUA), konkursach urbanistyczno-architektonicznych. W konkursach takich zespół asystentów Wejchertów brał udział z sukcesami, uzupełniając tym sposobem dydaktykę praktyką zawodową, nierzadko wciągając do współpracy najzdolniejszych studentów. Spektakularnym osiągnięciem w skali międzynarodowej było zdobycie w 1967 r. pierwszej nagrody w konkursie na Centrum Espoo w Finlandii¹³. Jako laureaci tej nagrody w kolejnych dwóch latach uczestniczyliśmy w ramach Biura Planowania Gminy Espoo w pracach projektowych nad planami urbanistycznymi, będącymi rozwinięciem koncepcji konkursowej (il. 9). Miałem okazję wówczas zapoznać się z aktualnymi problemami nurtującymi urbanistów, a także zdobyłem doświadczenia w ich rozwiązywaniu, co wywarło wpływ na moją dalszą karierę zawodową i naukową. Po powrocie do kraju przystąpiłem do przygotowywania pod promotorstwem prof. Wejcherta pracy doktorskiej, którą obroniłem w 1975 r. Tematem pracy były „Problemy kompozycyjne przy projektowaniu nowych zespołów przestrzennych w zabytkowych układach miejskich na przykładzie miast polskich”. Tezę pracy miałem możliwość sprawdzać, opiekując się dyplomantami prof. Wejcherta, którzy projektowali w ramach dyplomu odbudowę totalnie zniszczonych ośrodków historycznych miast warmińskich, takich jak: Pasłęk i Braniewo (il. 10).

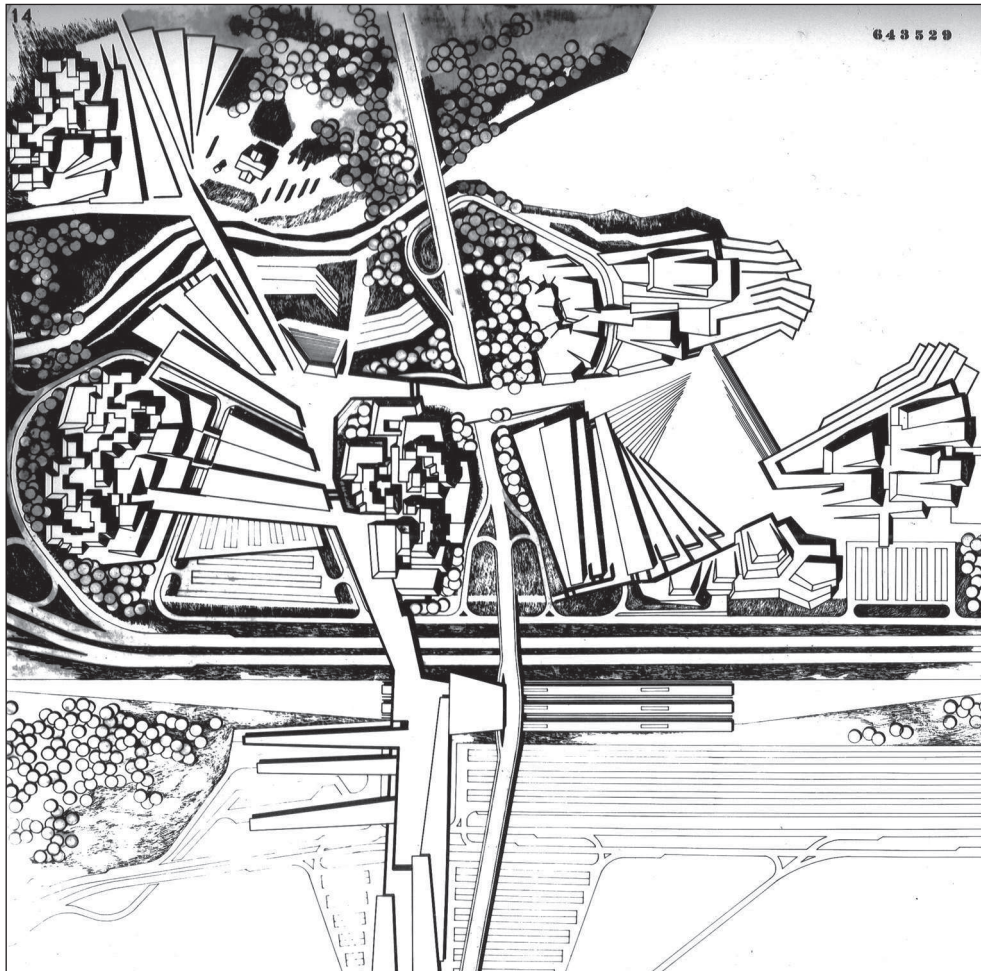
W roku 1966 zrodziła się myśl realizacji marzeń projektowych poprzez budowę własnych domów dla zespołu pracowników katedry prof. Wejcherta. Atrakcyjność tej myśli, wobec trudności w zdobywaniu mieszkań przez zakładających rodziny kolegów, uruchomiła działania, dzięki którym udało się uzyskać lokalizację dla 12 domków na warszawskiej Sadybie. W prace projektowe zaangażował się cały zespół Katedry, ale koncepcję projektową można przypisać koledze mgr inż. arch. Donatowi Putkowskiemu, który wrócił ze stażu projektowego w Szwecji z pomysłem na zespół zwartej atrialnej zabudowy jednorodzinnej. Pod hasłem eksperymentalnego osiedla domów atrialnych, z licznymi problemami realizacyjno – budowlanymi, zespół domów dla architektów powstał i nawet został uhonorowany nagrodą ministra¹⁴.

W lata 70. XX w. zespół Wejchertów wszedł wzmocniony kadrami dydaktyczną o potwierdzonych umiejętnościach projektowania urbanistycznego i architektonicznego zarówno w kraju, jak i za granicą. Rok akademicki 1969/1970 przyniósł zmiany organizacyjne na Wydziale Architektury. W miejsce istniejących 14 katedr powołano najpierw trzy, a potem cztery instytuty: Podstaw Rozwoju Architektury, Projektowania Architektonicznego oraz Planowania Przestrzennego, który wkrótce został podzielony na Instytut Urbanistyki i Planowania Przestrzennego oraz Instytut Architektury i Planowania Wsi. Pierwszy z nich objął sumę zagadnień związanych z projektowaniem urbanistycznym i planistycznym, drugi zajął się problematyką wiejską od skali architektonicznej po planistyczną. Dyrektorem Instytutu Urbanistyki i Planowania Przestrzennego został prof. Kazimierz Wejchert. W Instytucie wyodrębniono trzy zakłady: Projektowania Urbanistycznego, Planowania Obszarów Śródmiejskich i Planowania Przestrzennego. Nazwy zakładów luźno odpowiadały prowadzonej przez te zakłady dydaktyce, bowiem dwa pierwsze nauczały głównie projektowania urbanistycznego, a trzeci – planowania regionalnego, koordynując równocześnie dwa studia podyplomowe - Urbanistyki i drugie - Planowania Przestrzennego.

W nauczaniu projektowania urbanistycznego zaczęła uwidocznić się pewna specjalizacja zakładów. Zakład pierwszy, kierowany przez prof. H. Adamczewską-Wejchert, bardziej był nastawiony na małe i średnie miasta, zaś zakład drugi, kierowany przez doc. Jadwigę Guzicką, na miasta duże i wielkie. Podział ten wynikał z przyjętych metod nauczania. W pierwszym przypadku chodziło o objęcie dydaktyką relatywnie pełnej problematyki urbanistycznej, co umożliwiały miasta mniejsze, łatwiejsze do całościowego planowania, w drugim chodziło o zainteresowanie studentów większymi zadaniami inwestycyjnymi, realizowanymi głównie w miastach dużych. Podejmowano również próby łączenia, w ramach jednego tematu, architektonicznego projektu budynku mieszkalnego z urbanistycznym projektem osiedla mieszkaniowego, wykonywanych równoległe na semestrze V. Idea takiego połączenia uzasadniana była praktyką zawodową, która jednak

¹³ Sąd konkursowy IUA na Centrum Espoo w Finlandii wybrał ze 171 nadesłanych prac i obdarzył I nagrodą projekt wykonany przez zespół: Jan Maciej Chmielewski, Krzysztof Kuraś i Janusz Kazubiński, przy współpracy technicznej studentów: Jacka Cynke, Sławomira Gzella, Janusza Foksa.

¹⁴ O zespole tym ostatnio pisał R. Gajda, *Eksperymentalna kolonia domów architektów w Warszawie*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, R. 2011, z. 3, s. 75-82.

9. I Nagroda w Międzynarodowym Konkursie na Centrum Espoo w Finlandii, laureaci: Jan Maciej Chmielewski, Janusz Kazubiński, Krzysztof Kuraś, pomoc techniczna studenci; Jacek Cynke, Janusz Foks, Sławomir Gzell. Źródło: archiwum własne prof. J.M. Chmielewskiego

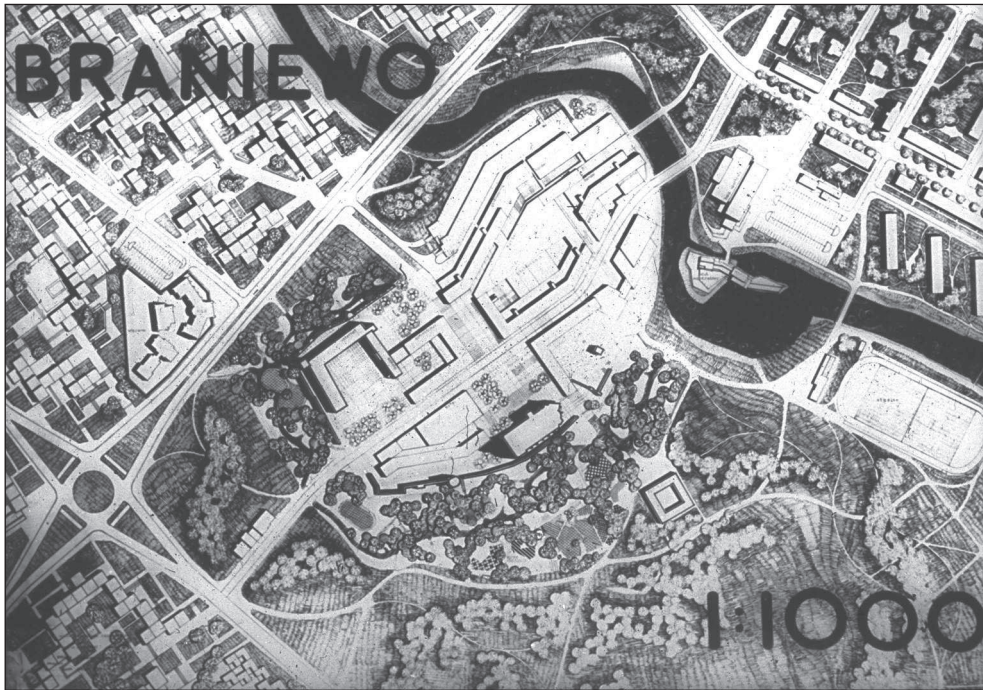
9. First prize in the International Competition for the Centre of Espoo in Finland. Laureates: Jan Maciej Chmielewski, Janusz Kazubiński, Krzysztof Kuraś, students technical support: Jacek Cynke, Janusz Foks, Sławomir Gzell. Source: Professor J.M. Chmielewski private archives

w procesie dydaktycznym natrafiała na brak jeszcze wyrobionej w studentach trzeciego roku studiów zdolności równoczesnego projektowania w kilku skalach i umiejętności rozwiązywania zadań w problematyce o różnej szczegółowości.

Lata 70. XX w. były w Polsce Ludowej krótkim okresem, w którym planowane i realizowane były duże przedsięwzięcia inwestycyjne, a także finansowane programy badawcze, tzw. węzłowe. Dzięki nim uruchomiono w instytutach wydziałowych badania, które zaowocowały doktoratami i habilitacjami, wzmacniającymi formalnie kadre nauczającą. Instytut Wejcherta był wydawcą okazałej serii naukowych publikacji książkowych, z których liczne dokumentowały osiągnięcia pracowników Instytutu

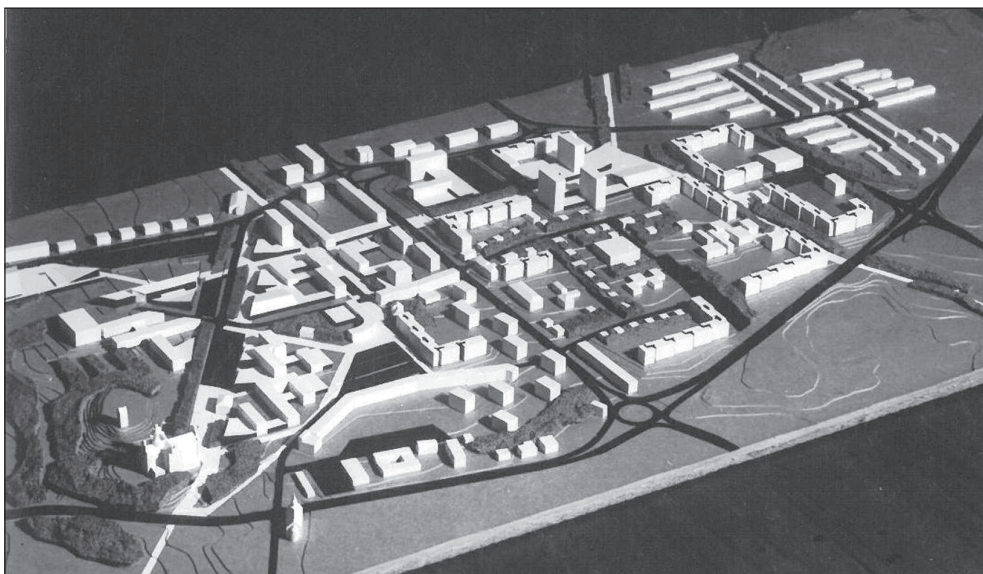
w urbanistyce i planowaniu przestrzennym. Publikowane były także skrypty i podręczniki pomocne w nauczaniu urbanistyki. Zasady budowy miast zostały spisane w skrypcie¹⁵, którego poszczególne rozdziały opracowywali młodzi pracownicy dydaktyczni pod kierunkiem prof. H. Adamczewskiej-Wejchert. Skrypt ten uwidoczniał zakres zasad projektowania urbanistycznego oraz genezę ich tworzenia. Został on podzielony na 18 zagadnień. Wyróżniał się w nich wątek planowania przestrzennego, zbudowany na obowiązujących w PRL normach, ujętych w krajowych ustawach i rozporządzeniach. Mocno zarysowana była problematyka stref funkcjonalnych: mieszkaniowej, przemysłowej, usługowej i podmiejskiej, wyprowadzona z normatywów

¹⁵ Materiały pomocnicze do wykładu pt. *Zasady budowy miast*, prowadzący prof. dr hab. Hanna Adamczewska-Wejchert, IUPP WA PW, 1977.

10. Projekt dyplomowy wykonany w 1972 r. przez Annę Chmurę, pod kierunkiem prof. K. Wejcherta, przy współudziale mgr J. M. Chmielewskiego. Ideą projektu była propozycja wprowadzenia funkcji miejskiego ośrodka usługowego na teren totalnie zniszczonej średniowiecznej części Braniewa. Źródło: archiwum KUiGP

10. Master diploma project prepared in 1972 by Anna Chmura, under the supervision of Professor K. Wejchert in cooperation with J. M. Chmielewski. The idea of the project was introduction of urban service centre functions, into the completely destroyed medieval core of Braniewo. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

11. Praca konkursowa, I nagroda w konkursie SARP z 1972 r. na opracowanie planu zagospodarowania centrum Ciechanowa, autorzy: Jan Maciej Chmielewski, Andrzej Gawlikowski, Janina Wawrzyńska. Źródło: archiwum własne prof. J.M. Chmielewskiego

11. First prize in the competition organized by SARP for the design plan of the Ciechanów city centre, authors: Jan Maciej Chmielewski, Andrzej Gawlikowski, Janina Wawrzyńska Source: Professor J.M. Chmielewski private archives

i przyjętych standardów. Całość kończyły sprawy związane z warsztatem pracy urbanisty, oparte głównie na doświadczeniach zawodowych Wejchertów.

W Instytucie Urbanistyki i Planowania Przestrzennego realizowane były owym czasie trzy programy

badawczo-rozwojowe dotyczące małych miast, aglomeracji miejskich i osiedli mieszkaniowych. Programy te realizowane były na bogatszych, niż w latach poprzednich, materiałach zarówno mapowych, statystycznych, jak i dokumentacyjnych, uzyskiwa-